

Т. Р. Кароєва

Лубочна книга

ЛУБОЧНА КНИГА – дешеве літературне видання з ілюстраціями для масового розповсюдження з метою залучення простих людей до читання; відзначалося низьким художнім рівнем і було орієнтоване на нерозвинені естетичні смаки. Л. к. відома від 8 ст. у Китаї, від 15 ст. – в Європі, від 2-ї пол. 18 ст. – у Росії. Від корот. підписів під лубковими картинками (див. [Лубок](#)) поширилася на деякі поет. і проз. жанри. У Зх. Європі подібне явище зародилося у ранньомодер. час, із поширенням [друкарства](#) і [книговидання](#), у сх. традиції найдавніші відомості зафіксовано у 12 ст. (у міжнар. історіографії йому відповідає поняття «нар. книга»). Із зх.-європ. країн ідея нар. картинок і книг через білорус. та укр. терени потрапила на російські, де у 2-й пол. 18 ст. остаточно оформився оригін. різновид нар. Л. к., що у серед. 19 ст. набула своєї класич. форми. Для неї характерні барвиста лубочна картинка на обкладинці та збільшений розмір шрифту, доступність інформації, її примітив. характер, стабільність сюжетів, відверта повчальність, низька ціна, невеликий обсяг. Жанри Л. к.: переробки казок, билин, легенд, адаптації лицар. романів, істор. оповідей, авантюр. повістей, житій святих, пісенники, зб. анекдотів, оракули, сонники. Її осн. темат. напрями: реліг. та морал.-повчал., істор.-героїч., казково-оповідальний. На відміну від зх.-європ. практик, представники вищих верств імпер. суспільства практично не вплинули на розвиток Л. к., вона є продуктом комерц. книгодрукування. Укр. Л. к. пов'язана з російською. 1881 до Емського указу (див. [Заборона української мови](#)) внесено зміни, зокрема дозволено друкувати зразки укр. фольклору: з'явилася можливість видавати пісенники, зб. жартів, анекдотів та казок. Тоді закладено ґрунт для появи україномов. Л. к. У класич. вигляді її продукували у 1880-х – 1910-х рр. На основі наяв. показників репертуару укр. Л. к. можна припустити, що світ побачило бл. 350 видань заг. накладом кілька млн прим. Звичним був 10–15-тисяч. наклад, іноді до 40 тис.; частими – перевидання, адже сучасники відзначали, що тиражі розходилися за кілька тижнів. Лубочні видавці не гребували й переробкою популяр. рос. Л. к. на укр. манер. Укр. Л. к. вирізняли мова друку, місц. колорит змісту, врахування особливостей гумору, пісен. і казк. фольклору, побуту, звернення до нац. минувшини. Своєрідності її генезису додає те, що до творів крас. письменства укр. лубочники звернулися раніше за російських – уже у 1880-х рр. Укр. комерсанти найчастіше використовували твори П. Гулака-Артемовського, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського, Т. Шевченка. Україномовні Л. к. були дешевшими за

звичайні комерційні, адже Л. к. до 36 сторінок коштувала 1,5–8 коп. проти 20–40 коп. у комерц. видавців. Серед найвідоміших видавців – кияни Т. та І. Губанови (бл. 100 вид.), С. Гомолинський (33) і В. Наголкін (9), харків'янин Ф. Михайлов (11), москвичі І. Ситін (понад 100) та Є. Губанов (23). Більшість видань складали пісенники, зб. жартів і казок. Л. к. зазвичай анонімні, хоч деякі автори відомі, зокрема І. Гур'янов, І. Кассиров, М. Комаров. Одним із найпопулярніших оригін. авторів був О. Півень: тільки 1905–09 І. Ситін надрукував 21 його видання заг. накладом бл. 180 тис. прим. Під впливом Л. к. в Україні з'явилися популярні співаники («Сліпий кобзарь», 1883; 1899; «Молодой чумаць», 1884; «Бандурист», 1887), сонники, побут. сценки («Била жінка мужика», «Як кумь Бандура чортяку піймав, та не втримав»), пригодн. та псевдоістор. повісті, романи, реліг.-моралізатор. брошури («Листи з неба»), календарі, зб. анекдотів, нар. казок, оповідання про духів. Спочатку видавали російськомовні книги з укр. колоритом: «Ведьма из-за Днепра, или Разбойникъ Соловей» (1883), «Наталка Полтавка: Повесть изъ малороссийской жизни» (1887), «Иванъ Степановичъ Мазепа, малороссийский гетманъ» (1899; усі – Москва), «Наймичка: Повесть изъ малороссийской жизни» (К., 1895; 1901). Особливу популярність мали численні переробки творів М. Гоголя. Існувало бл. 20 лубоч. видань повісті «Тарас Бульба», друков. під назвами: «Приключения казацкого атамана Урвана: Историческое предание» (1884), «Разбойникъ Тарасъ Черноморь» (1889), «Тарасъ Бульба, или Запорожская Сечь: Историческая повесть изъ казачьей жизни» (1892), «Тарасъ Бульба, или Измена и смерть за прекрасную панну», «Егоръ Урван, атаманъ запорожского войска: Историческая повесть» (обидва – 1899; усі – Москва), «Тарасъ Бульба: Повесть изъ жизни запорожскихъ казаковъ» (К., 1899). Оповідання «Вій» М. Гоголя перевидавали як «Три ночи у гроба красавицы», «Страшна помста» – «Страшный колдунъ, или Кровавое мщенье» (обидві – Москва, 1898). Перекладали також деякі твори зх. класики, зокрема В. Шекспіра, Данте, А. Дюма. Для спрощення орієнтування Л. к. надавали типові назви: «Довгоязыка Хвеська» (1889), «Смиховыны» (1890), «Торбына смиху та мишокъ реготу» (1891), «Смійсь, регочысь, та за боки берысь» (1910), «Гоп чук Чумандра. Розвеселая хандра» (1912; усі – Київ), «Не любо – не слухай, брехать – не мишай» (О., 1903), «Весела нісенитниця, або Козацьке “Не любо – не слухай”» (Х., 1914), «Симъ кипъ брехеньокъ: Торбына смиху людям на потиху» (1905), «Ой кумъ до кумы» (1914; обидві – Москва). Історіографія вивчення Л. к. починається від 1890-х рр. Серед її дослідників – [А. Кримський](#), [В. Доманицький](#), [М. Залізняк](#). Поява своєї нар. книги засвідчила, що укр. суспільство – повноцінна система, здатна самостійно відповідати викликам часу. Така книга була цілком природ. явищем у контексті капіталіст. модернізації Рос. імперії. Існуючий попит на україномовну літературу задовольняли комерсанти, використовуючи шпарини в законодав. обмеженнях щодо використання української мови. До 1905 Л. к. друкували винятково ярижкою. Застосування розмов. мови легітимізувало соц. низи у влас. очах. Л. к. була доступною для селян, проте підробка під народність, вульгарність багатьох видань викликали справедливе обурення у письменників. Попри масово-розважал. характер Л. к. запроваджувала у побут новий спосіб комунікації, служила

етапом звикання до книги, готувала ґрунт для сприйняття дешевих нар. видань, що випускали представники укр. національно свідомої інтелігенції. 1917–20 Л. к. практично зникла з укр. книговидавн. репертуару, вичерпавши свої переваги, проте зберігаючи візуал. потенціал, що згодом активно використано у плакаті. Л. к. була поширена також серед заокеан. еміграції. Досі не розроблено критеріїв визначення Л. к., не окреслено репертуар, специфіку змісту та оформлення, не популяризовано її колекції.

Фотоілюстрації



Рекомендована література

1. Чайченко В. [Грінченко Б. Д.] Малюнки простолюдних московських книгарів на українські сюжети // Зоря. 1891. № 14, 15;
2. Кримський А. Про лубочну українську літературу // Там само. 1893. № 17, 18;
3. Данилов В. Украинские народные лубочные песенники // КС. 1905. Т. 89, № 6;
4. Його ж. Народные картинки на темы из украинской жизни // Там само. 1906. Т. 92, № 1;
5. Залізник М. Українська популярна література в 1909 р. // ЛНВ. 1910. Кн. 12;
6. Кароєва Т. Р. Українська лубочна книга як різновид масової літератури: книгознавчий погляд // Вісн. Книжк. палати. 2014. № 2.

Бібліографічний опис:

Лубочна книга / Т. Р. Кароєва// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2017. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-58936>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).